

VÁLEČNÁ GENERACE

Jan Grossman

V těchto několika odstavcích o válečné generaci píše ovšem jen o těch jejích příslušnících, kteří se aktivitou svého intelektu vydělovali povětšinou z vrstvy inteligence a kteří se stávali, jako vždy, reprezentanty duchovních tendencí své doby. Není v moci krátkého eseje postihnout sociologií studované přelomy v širokých masách – nehledě k tomu, že se neodehrávají tak markantně v intervalech generačních. Ostatně i tato kulturní generace byla a je dnes tím silněji nejcitlivějším seismografem všech pohybů společnosti.

I.

Není pochyb: válka byla tentokrát *pro každého* více než vojenským intermezem, uprostřed něhož toužíme vrátit se zpět a pokračovat v životech násilně přerušovaných. Stala se snad více než kdy jindy mezníkem, kde cosi končí zcela bez návratu a cosi nového, byť nejasného, se rodí.

Nebudeme však hovořit ani obecně, ani o těch, kteří válku prožili jako otřesný *předěl*, nýbrž o generaci, pro kterou válka znamenala *počátek*. Počátek vlastního a vědomého života, počátek vážnosti věcí. O těch, jejichž dozrání se krylo se zralostí světa pro katastrofální válku a její zvraty.

Je to generace, která začíná naslouchat, až když je třeba tlumit hlasy, které hovoří a rozumí, až když je třeba tajit pravý význam a smysl slov. Vpád války je pro ni nejen psychologickým zážitkem; zasahuje ji naplno především situací, kterou vytváří, a zasahuje ji v čase nejcitlivějším. Teprve válka staví tuto generaci poprvé čelem k světu – a je to spíše požáříště světa, co spatřuje. Neboť co věděli tito mladí lidé dříve o rytmu současnosti a o skutečném rozměru věcí, které je obklopovaly! Jak mohli chápat, že dny, v nichž stále stejně hořelo slunce nebo padal déšť na střechy domů, klopytaly v posledních silách k svému zhroucení! Jak mohli tušit hrozivý přízvuk, kterého stále silněji nabýval přenesený smysl krátkého slůvka „*dnes*“! Jejich současnost a vášně, sny a zájmy byly mimo dění tohoto světa.

V čas dozrávání, kdy si počínají uvědomovat, že životem není jen to, co přichází zvenčí a co přijímají v klidné či bouřlivé reflexi, ale především úsilí o formulaci vlastního *já*, úsilí o poznání, o vyhranění sebe sama, úsilí o položení si cíle a o cestu k němu – v tomto okamžiku jsou zaskočeni válkou. Počátkem kruté, nepochopitelné a nejdříve jakoby neskutečné války, při níž lze slyšet tak málo výstřelů. Její význam si uvědomují v celém jeho rozsahu pomalu. Zažívají jej vnitřně, prostupuje jimi, zápasí s nimi.

Je to těžký nástup. Vymanění ze světa polodospělých a polodětských ideálů, začínající rozumět složitosti a souvztažnosti životů a světa, potřebují místo, prostor, volnost a poznávání: jsou však srazeni a uzavřeni v prostoru nejužším a nadto odcizovaném. Hranice země jsou zavřeny a hlasy, které hovořily a mohly hovořit pravdu, jsou umlčeny. Země je vzata a izolována v beznadějně vnitrozemí. Uprostřed počátečního zmatku nezná nikdo cestu nebo o ní nemůže hovořit. Kolik však je i mezi vědomými těch, kteří doveďou na všechnu beznadějnost a její otázky dát více než odpověď obecnou a ideální, více než odpověď všeobecné víry a mravní posily, která je příliš neurčitá a abstraktní proti skutečnosti, která vyrůstá v našem středu?

Tato nejistota, změtení, vyčerpané a zrazené hrdinství i podlá přizpůsobivost, jež nehledá už nic než důvod k dalšímu žití – to vše je zrodným chaosem této generace. Bylo jistě už mnoho generací, které nenašly oporu a radu u svých předchůdců a viděly stejně jako generace tato selhat všechny zkušenosti. Měly však cosi důležitého; měly oporu ve svobodě svého činu, své touhy a vášně, svého buřičství i zvůle – měly slavnou svobodu experimentu a omylu. Generace těchto let však nepozná ani svobodného zápasu, ani polemiky. Její členové o sobě navzájem nevědí, netvoří tribuny, nevyhraňují se, nepoznávají na pozadí celku svou určitost nebo jedinečnost, a nevymezují ji tudíž dále. Jedinci nebo skupiny rostou více, či méně v izolaci a neprocházejí tak kritickým očima generace jako celku. Není tudíž vytvořeno vlastní měřítko této generace, nejsou poznány její pohybové a vývojové možnosti.

Politické síly, pokud mohou existovat, nepronikají valně k ní, alespoň ne v plném rozsahu do jejího generačního povědomí. A tak stojí tato generace na počátku své cesty před úkolem, jak se vyrovnat s duchem protektoráctví, jak nalézt formu intelektuálního odboje proti celé jeho situaci. První doba, ve které se ocitá, stojí ve znamení sebeobviňování a uvědomování si vši druhotnosti, vši slabosti, přizpůsobivosti a neschopnosti dovést silné myšlenky do jejich důsledků, doba zpytování národního svědomí. Tato sklíčenost, ve které vyrůstají do obludné velikosti všechny zhoubné síly, které jsme dříve nepozorovali a které jsou teď vhodnou materií pro chystanou německou nákazu – to je první generační zážitek. A palčivě ostré vědomí, že její život začíná v okupované zemi, kterou se nepřátelé kolem nás i v nás pokoušejí definovat nikoliv jí samou, ale vším druhotným, co ji má ovlivňovat, uzpůsobovat a řídit – v zemi zdánlivě bez možnosti.

II.

Tlak vyvolává protiklad. Je tedy přirozené, že to, co generaci zvenčí rozbíjí a dezorientuje či zcela znemožňuje, to ji naopak uvnitř posiluje

a spoluvytváří její jednotu. Její první jednotu je spontánní mravní a názorový odpor k Němcům. To je však jednotu vyrostlá příliš z danosti a nemůže sama být specificky generačním znakem.

Jdeme-li dále ke kořenům, vidíme, že v okamžiku, kdy se tito mladí lidé stávají aspoň názorově aktivními, kdy z vášnivých čtenářů se stávají čtenáři kritičtí a hledající, není tu žádný pevný ideový základ, o který by se tato jednotu mohla opřít. Nejsou tu žádné neporušené hodnoty – lépe řečeno živé hodnoty, současné a aktuální.

Svým poučením a svou ještě předválečnou inspirací vyrůstá tato generace převážně z moderních kultur západních a nasává z nich jejich nesmiřitelný postoj ke všemu společensky jsoucímu. Stejně však čte revoluční literaturu sovětskou, čerpá z ní však převážně opět její protiměšťácký útok. Stále vášnivě miluje Rimbaudovo zázračné a opilé buřičství a hlubokou vesmírnou tíhu smutku Lautréamontova, zná drastické protesty protiválečné literatury první světové války, čte surrealisty a chápe všechnu analytičnost, odhalující mravní krize a nemoci moderního člověka, a chápe depersonalizaci, vypořádávající se s posledními cary falešných hodnot, jež jsou vydávány za hnací síly lidského jednání, rozumí všemu snovému a vizionářskému lyrismu, v jehož subtilitě se počal vytvářet střed vyvráceného lidství. Všechna tato hrůzná vidění tuto mládež prostupují a skutečnost, kterou generace společně prožívá, potvrzuje jejich správnost a pravost. Neboť katastrofa lidství právě kulminuje.

Kultura tohoto rázu a takto pojímaná a v onen čas prodloužená do skutečnosti je této generaci tedy první inspirací, skrze niž umělecky prožívá a prostupuje vším, co se děje uvnitř i na povrchu tohoto světa: běsněním války, krachem všech hodnot, které dosud fungovaly, šílenou neskutečností klidu a pořádku v této zemi, tak nabitě odporem. Citlivé seismografy poezie (běží arci o více než o poezii) nám ukáží, jak hluboce byla tato generace poznamenána těmito skutečnostmi. Válka, otroctví, protektorát – to jsou vnější jména a vnější podoby těchto zážitků. Poezie se k nim na počátku staví naprosto atendenčně, neideologicky, nebude k nim mít postoj suverénní, jako poezie generace starší. Tito básníci budou prožívat do všech hloubek svou hrůzu, i když budou ztrácet souvislost. Nebudou pro náhlé oslnění radit a nebudou také uhadovat všechny vztahy a spojitosti. Jejich počátek bude bezideový – a vskutku bude je pojímat nechť nad všemi vymyšlenými moudrostmi, které se budou snažit v tomto čase běsnění lacino poučovat a řešit problémy.

Jejich počátek je silný; odvažují se nerušit tendencemi intenzitu svého vidění. Věří ve svou cestu. A vskutku v nejvyšších místech se dobírají nových výchozích poloh. Nalézají znovu a živě pocit nezničitelnosti lidské-

ho života, jeho kontinuitu. Zmar a negace dostávají nový smysl, i v nich je vytvořen prostor lidské jsoucnosti.

To vše je tu ovšem jen náznakem. Či spíše celá tato poezie je tohoto náznaku symbolem.

III.

Naleznout novou jistotu, cosi, na čem lze duchovně budovat, to arci znamená pro tuto generaci překonat všechna hlediska, na nichž zůstává ona nekonformní kultura, jež je jí prvou školou. Je třeba nalézt hodnoty vskutku kladné a kladně a živě řešící. Jestliže našla tato generace v nekonformní literatuře západu své *poznání* a objektivní odhalení skutečnosti s varovným mementem do budoucnosti, hledá nyní sílu *aktivity*, tvořivosti a lásky, k níž je třeba něčeho více než pouhého studijního poznání. Náznak tohoto nového postoje přichází pak nejzřetelněji z kultury sovětské.

Tato válka, jak se zdá, nedala v kultuře nikde vzniknout pacifismu a do jisté míry jej korigovala i pro válku minulou. Ve středu Evropy, ve středu obleženého Československa, cítí i tato válečná generace, že boji a válce je dán nový smysl a význam. Protiklad voják – člověk, který je tenorem válečné literatury prvé světové války, svědčí o tom, že v kulturním vědomí tehdy nebyly ideové základy, které by dávaly válce smysl, že kulturní vědomí nedovedlo oprávnit člověka, jenž zvedá smrtící zbraň proti svému druhu, a demonstrujíc proti boji vůbec, našlo své konečné stanovisko v našem lidství, protestujícím ve jménu abstraktního humanismu či pouhé smyslové kompaktnosti proti jakémukoliv nepřirozenému dělení člověka podle národa, země atd. V této válce se situace změnila. V její literatuře není ideových rozporů mezi člověkem a vojákem. Neukazuje to jen umění sovětské, ostatně dosud příliš tendenčně jednostranné a navazující na silnou tradici svého písemnictví revolučního. Dokladem toho je celá evropská kultura, která ve svém nejživějším středu pocítila povел semknout se, nikoliv proti válce, nýbrž proti nepříteli, proti fašismu. Tím je dána nová báze, o kterou se opírá člověk bojující s jasným vědomím svého práva. Tento přesun kulturního vědomí Evropy, její aktivní zaujetí stanoviska a přímé či téměř frontovní pozice, cítí zřetelně i tato mladá generace. A její prožitek všech nemocí a krizí člověka, postaveného tváří v tvář válečným i jiným hrůzám, jí dává tušit, že tu běží ještě o cosi hlubšího než o vytvoření nového heroismu, jak jej postuluje kultura sovětská, že tu běží o skutečnou zásadní revizi všech hodnot, které tvořily duchovní charakter moderní Evropy.

Nejmarkantnějším projevem této nezadržitelně pronikající potřeby semknutí, aktivování všech kulturních hodnot, je u této válečné generace její rostoucí *političnost*. Je to prvé širší generační pojitko, je to prvý

výsledek uvědomění si velikosti útoku, prvé konkrétní konstituování revolučních sil kultury. Toto politické zaujetí ztrácí arci zřetelně charakter diskusní a intelektuálního politikaření a nabývá významu jako základ veškeré další činnosti.

Tak směřuje válečná generace, svou výchovou jako celek převážně apolitická a blízká zásadnímu nekonformismu svých vzorů, k prvé kladné a pod tlakem doby formulované rovině svého vzestupu. Pravím z části: neboť už zde začíná prvé dělení a třídění. Citlivá avantgardní složka této mládeže dorůstá stanoviska socialistického a komunistického, zatímco v pozadí zůstávají ty složky, které neopustí svou politickou indiferenci, a které tudíž neprocítí tak intenzivně zlom v dění světa a nestanou se nositeli zásadních reforem.

Socialistická avantgarda této generace se bude nadále lišit od zbytků svých vrstevníků tendencí k přesnější a konkrétnější formulaci a pojímání skutečnosti i norem, jež ji mají určovat. Jsou to socialisté – ale nezapomínejme na jednu věc: jsou to, alespoň v okamžiku svého zrodu, *samoukové socialismu*, totiž ti, kterým nebyl socialismus vpravován do myšlení jako učení, kteří také proto nezakusili zákruty a podrobnosti jeho praxe, kteří nebyli vedeni a usměřováni. Tvóří svůj socialismus uvnitř, téměř bez rady a nadto bez možnosti vyzkoušet sílu a nosnost své víry a svého přesvědčení v ohni složité skutečnosti. Je to vpravdě podzemní zrání nového myšlení, či spíše pomalé, a přece neodvratné dozrávání k ohnisku ideových sil, jež bojují za svět a počínají obracet jeho směr a měnit jeho tvářnost. Směr světa a malá, uzavřená a ubíjená země – to byly dva násilím vynucované protiklady, které byly nicméně zde nově a živě překlenuty.

Není pochyby, že samouctví a nezkušenost tohoto nového myšlení formují mladou generaci trochu idealisticky, učí ji více vzrušenému snu a patosu víry než tvrdé kázni a realismu. Na druhé straně však právě pro tento svůj nový, introvertní zrod jsou tyto ideové základy nové společnosti hluboce lidsky prožity a znovu vniterně řešeny a zkoumány. Jsou konfrontovány s moderním člověkem, poznamenaným hrůzou válek a nechutí ke všem doktrínám. Střetávají se s jeho myšlením ne jako hotové nauky, nýbrž jako ohromující návrhy a pokusy o nápravu všeho zhrouceného. Jsou psychologicky zkoumány horkými prožitky těchto let i minulých. A vítězí.

Samouctvím svého socialismu byla tato generace současně uchráněna jednostranností, která se domnívá, že příchodem nové nauky se vše staré ruší a škrtá a zasunuje do muzeální historičnosti. I když byla ve věci vlastní socialistické či komunistické praxe poněkud idealistická, uchrání-

la se idealismu mnohem hlubšího a zásadnějšího: totiž idealismu, který se domnívá, že nová ideologie ruší naráz starý život – tohoto dogmatismu, který se vždy vloudí i v komunistickou praxi, přes všechny opačné teorie, a který je nejzrádnější přípravou k vytvoření vnitřní reakce, reakce pod rouškou největší revolučnosti: ideologické imperativnosti. Zde je tedy generační realismus, který vede stále zřetelněji k názorové věcnosti a konkrétnosti; není to arci realismus oportunní či empirický, ale zcela filozoficky podložený odpor ke všemu idealistickému, ke vší neurčité duchovněnosti a mlhavosti. Tato nová tendence, zápasící o přímý materialismus, přichází jednak v podobě marxisticky formulovaného materialismu, jednak paralelně s ním. Umělecké dokumenty ukazují, jak zřetelně běží o novou stabilizaci člověka, o stabilizaci zcela protimetafyzickou, ač nikde se nevyhýbající komplexům znepokojivých otázek. Je tu však znovu hledán střed v člověku, střed definovaný jím samým, bez všech náboženských a metafyzických dodatků. Z hlediska těchto předpokladů, získaných vlastní cestou, nachází tato generace nově živé spojení s kulturní avantgardou prvé republiky a skrze svá kritéria chápe jejich úsilí a jejich cestu.

Nechtít nic více než sebe sama – tato Marxova věta jako by zaznívala v tomto úsilí po nové integraci lidství, integraci rostoucí skrze vše rozbité, hrůzné a pomíjející.

IV.

Je přirozené, že po válce, v prvních dnech restaurování demokratického života, vystupuje u této generace do popředí její rys aktivně politický, jako síla dlouho připravovaná. Neboť, jak jsme již ukázali, její politické uvědomování za války není záležitostí vnější, nýbrž hlubokou vnitřní nutností, duchovní potřebou zrovnoprávnění a ovládnutí monumentality světové situace. Záhy tedy – připravena ostatně v odbojových organizacích ilegálních – zaujímá avantgarda této generace veřejné a politické pozice a buduje svým způsobem jedinečnou organizaci ve Svazu mládeže. I když těmto veřejným pozicím nepřináší mnoho hotových zkušeností, vnáší do nich cosi důležitějšího a zásadnějšího: totiž nový způsob jejich zastávání, který je novým způsobem formování veřejného života. Tito mladí lidé vcházejí na svá veřejná místa a politické i kulturní funkce skrze své vlastní obory a zájmové sféry. Nehledají v nich tudíž svá povolání, nejsou zaměstnanci mocenské aparatury, nýbrž pracovníky, kteří dávají politicko-kulturní výstavbě své síly a své znalosti k dispozici, neustále je nazpět korigující a prohlubující. Zde, v jejich středu, vzniká v plné míře vskutku demokratická kázeň a pružnost veřejné aktivity.

Druhým znakem tohoto poválečného vývoje je další politické třídění v řadách této generace, tentokrát podle dělítky politických stran. Část generace, ta, která stojí za války v pozadí, ustupuje nyní do pravicových pozic, které tu zřetelněji, tu skrytěji nastupují do opozice proti socialistickým reformám, neseným nejvýrazněji stranou komunistickou. V tomto okamžiku se z této vrstvy, za války převážně apolitické a soukromé, stává nositel intelektuálního konzervativismu, vystupňovaného v nejhorší ráz opozice, jež usiluje o zpětné stržení vývoje jasně socialistického. A přece v této vrstvě, ač pochází převážně ze střední buržoazie, tudíž z vrstvy aspoň částečně reformami postihované, neroste reakčnost ani tak z uvědomělé opozice, jako z nedostatku politické uvědomělosti a z neschopnosti domyslet si do důsledku sebemenší politické směrnice. Už za války neschopna zařadit se do politického myšlení, jehož cílem je pokrok a jež nyní znamená *čin, přestavbu, budování*, a cítíc přece potřebu *zúčastnit se* veřejného života, dává se tato vrstva nejsnáze strhnout tam, kde se uplatní její přirozený mladistvý kriticismus – tedy do stran opozičních. Při naprostém nedostatku politické erudice je kriticismus těchto stran typicky destruktivní a využívá dílčích nedostatků při zásadně kladné socializaci státu, aby z nich vytvořil argumenty pro svou podvratnou činnost. Komunistická strana, jež se ze strany odbojné mění v první státotvornou stranu republiky, nedovede v rostoucích polemikách s těmito stranami ovládnout pole a ukázat bezespornou suverenitu svého programu, jemuž dal vývoj věcí za pravdu. Komunisté se naopak dávají zatáhnout do debaty, v níž tón udává strana opoziční, jež má cosi velmi výhodného: operuje totiž s konvenčními normami formálně demokratického státu, to jest s normami, které nalézají ohlas u většiny buržoazních vrstev. (Viz jasný rozbor této situace v článku Františka Vrby, *Studenti nám demonstrují*, ve 2. čísle revue *Generace*.)

I v jiné věci se komunisté dávají zatlačit do defenzivy. Nejužší spojení s východem, jež bylo podstatnou součástí vládního programu a evidentně vlastní výslednicí tendencí komunistických, orientuje opozice okamžitě na západ a z buržoazních protisocialistů se náhle stávají reprezentanti západních kultur a domnělí jejich obránci před tendencemi východu. Tu kulturní exponenti komunistické strany, místo aby pravici tento efektní argument vyrazili z ruky poukazem na to, že celá vskutku *moderní* kultura západu je, ne-li revolučně orientovaná, tedy alespoň protestuje proti světu liberalistického měšťáctví, přijímají v polemice tu roli, kterou jim opoziční strany přidělily. Obhájí tak „východní orientaci“ i za cenu jednostrannosti, která byla všude patrná. Proti faktičnosti svých protivníků, která byla mnohde neoddiskutovatelná, mají jen postulativní ideologii.

S touto jednostranností se setkává mladá válečná generace, její avantgarda, která vytvořila silný kádr kolem komunistické strany. Setkává se s tou skutečností, že kultura, již byla tak silně inspirována a nepřímo dovedena až k socialismu, stojí pod patronátem opozice. Setkává se s nepochopitelnou koncepcí taktiky, která nechce hovořit o chybách ve vlastních řadách, aby tím nedala materiál do rukou reakce, ač bylo patrné, že jim jej dodává právě svým mlčením. Setkává se se schematičností, která je nutná právě jen pro revoluční uvědomování politicky negramotných mas, ale nesmí být zatahována do vyšších a speciálnějších oblastí, kde běží o vědu či pokrok, nikoliv o výchovu a agitaci.

Sama vychována široce a protidogmaticky, naráží náhle na znaky dogmatismu. Neměla vždycky dost času a možností i objektivitu, aby uvažovala o celé situaci komunistů a o počátcích nové politiky. A tu často tato avantgarda, která, pokud je orientována komunisticky, nikdy nechtěla stát *mimo* stranu jako intelektuální popučík, musí do této pozice odcházet.

Skutečná avantgarda této generace zůstává však na straně levého socialismu. Je však jisté, že v mnoha otázkách taktik a programů či dílčích ideologií pociťuje v jejich praxi vnitřní *obsahy*, neadekvátní životu dneška; že pociťuje *setrvačnost* obsahů, které byly převzaty příliš dogmaticky a neodpovídají dnešnímu stadiu struktury lidských životů. Zde postupuje tato avantgarda vpřed sama a nezávisle a počíná zřetelně formulovat nové ideologické obsahy, které pracují s pojmy přítomnosti, spoléhají se v tomto stadiu vývoje a v této vnitřní politice více na veřejnou jasnost a kriticismus než na často opačně působící záměry taktiky.

Tak stojí zhruba dnes tato válečná generace samouků socialismu před novými zítřky.

Je přirozené, že v dnešní fázi nastává dělení i uprostřed tohoto socialistického tábora. Vzniká tu především ona vždy nutná skupina inteligence, která ztrácí svůj elán a odchází do přihlížející nebo sympatizující pozice kritické – to jsou ti, které překvapila a do jisté míry zaskočila praxe. Vlastní a živé jádro této generace však zůstává, jak jsme řekli, na straně levého socialismu a postupuje do jisté míry nezávisle vpřed. Její úkol zřetelně leží v úsilí konkretizovat všeobecné ideologické směrnice, realizovat je a najít pod jejich všeobecným programem živé jádro problematiky. Je to úkol převážně rázu kritického a na jeho splnění záleží to, vznikne-li v táboře mladého pokrokového socialismu silný, tvůrčí a inspirovaný *kriticismus*, nebo bude-li ponechán táboru protivnému. A zde leží také otázka mladé generace komunistické, otázka, kterou si komunistická strana, jak se zdá, dosud plně neuvědomuje.

(1946)